

הכרתי איש מאונשר אחד בחייו

במלאת תשעים שנה להסתלקותו של מרן הסבא מנובהרדוק זיע"א, נחשפים כתבי-תלמידים, כאשר גולת הכותרת היא מחברת שכתב תלמידו-חביבו, הגה"צ רבי הלל ויטקינד זצ"ל, ראש ישיבת בית יוסף בתל-אביב • מדובר באוצר היסטורי נדיר השופך אור על דברי ימי נובהרדוק, ובו מתוארים סדרי הישיבה הייחודיים, עבודת המידות בצוותא והדרך שבה הוקמו מאות ישיבות נובהרדוק בצל מלחמת העולם הראשונה • 13 שנות חשבון-הנפש של ר' יוזל על ספק איחור בזמן קריאת-שמע • "בעומדך מולו, היה לך הרגש ברור שהאיש הזה שולט שלטון גמור על כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו ויכול לעשות בהם מה שהוא רוצה" • בית יוסף

| שלמה מנחם |

כותב התולדות. הרב דב כ"ץ

התלמיד. ר' הלל ויטקינד

90 שנה לאחר הסתלקות הסבא מנובהרדוק זיע"א, נחשפים כתבי תלמידים המשר

"עלינו להבין", כותב רבי הלל על הקשיים שאיימו על בניית נובהרדוק, "כי רק על-ידי תקופות שונות של הרפתקאות גדולות משך שלוש שנים שנה בזה אחר זה, הגיע לתקוות לבנות עולם מיוחד, אשר משאת נפשו לשאת דגל התורה והשלימות בגאון ובאומץ, בלתי התחשב עם כל העיכובים והמפריעים של זרם החופשיות ר"ל וצרות הזמן האחרות.

"כל המתבונן יפליא וישתומם", ממשיך רבי הלל באבחנתו הייחודית ומשיב לשאלת השאלות. "איך יתכן שבדור הזה, שהאמונה נכרתה מבני הנעורים ותשוקות החומר ואהבת החיים הולך וכובש לבכם, ואילו בני הישיבות עומדים בתוקפם, ולא די שאינם כלים ומתנוונים, עוד הולכים ומתחזקים לעשות חיל ומרביצים תורה ברבים בכל קהילות ישראל להכניס נפשות תחת כנפי השכינה, ובמה כוחן גדול? ומה הוא הכח הטמיר המסבב את כל התנועה הגדולה הזאת, גדולה בכמות וגדולה באיכות?"

מנקודת מבטו, חלק גדול בהתפתחותו של עולם התורה בכלל, נזקף לזכות הסבא. "אמנם האדמו"ר זצוקלה"ה הפיח רוחו הטהור והנשגב בתלמידיו, שיידעו לחסום מלחמת התורה עם העולם ולהתעלות מכל הניסיונות ולהגיע בעת הזאת דוקא אל מעלות אבותינו הקדמונים ע"ה ולצאת בגבורת ראשונים יחידי סגולה שבכל דור, אף על פי שמועטים המה, כמו שכתוב 'לא רבים יחכמו' ולעמוד על דרך השלימות האמיתית על-ידי לימוד המוסרי להגיע אל המטרה העליונה של תיקון המידות

הישיבה הרוחניים או בענייני תורה סתם ולא מזכיר ענייני הכסף.

פעם שאלוהו בתימהון לפשר הדבר, והשיב כי אצלו חשובה יותר הנפש מהרוש, ואולי יצליח בינתיים להשפיע על הנדיבים לקרובם לתורה ויראת שמים, ואילו לענייני הממון, הרי כדאי הוא הקב"ה – שהכריז "לי הכסף ולי הזהב" – לסמוך עליו.

"חובה לעמוד על דרכי האיש האלוקי הזה"

זו נובהרדוק. אבל זהו רק אחד מן הסיפורים העולים מבין שורותיה של המחברת המצהיבה שנחשפה בפנינו. שורות-שורות של זכרונות שכתב הגה"צ רבי הלל ויטקינד זצ"ל, תלמידו-חביבו של הסבא מנובהרדוק, שזכה לשמש את רבו משנת תרע"ד עד ליומו האחרון, י"ז כסלו תר"פ, אולם דמותו של הסבא ליוותה את רבי הלל עד יום פטירתו לפני 35 שנה, וכל מכריו ראו בו שריד נובהרדוקאי מקורי בכל דרכיו.

"בטרם נתחיל לברר פרקי תולדות הישיבה הקדושה", פותח רבי הלל את מחברתו, "עלינו להקדים על דבר מייסדה, מחולל הבית הגדול הזה, אשר יצאו ממנו גדולי ישראל למאות בכל תפוצות ישראל, הלא הוא הרה"ג החסיד האדמו"ר מוהרי"י הורוויץ זצוקלה"ה, אשר אודות למסירות נפשו הכבירה על הבניין הקדוש הזה, חפץ ה' הצליח בידו ומצא כדי יגיעתו הרבה.

נקשת קלות על הדלת. המתנת בסבלנות עד שהשומר יפתח לך את השער ושאלת בעדינות אם בעל הבית נמצא. רק משקיבלת אישור, נכנסת לחדר. סירבת לתפוס מקום בטרם ישבתי אני. דרשת בשלומי, ואו אז, בדרך ארץ ובנימוס, פנית אליי והסברת לי את העניין שלשמו באת."

ראש הישיבה הנהן במבוכה בראשו, והנגיד המשיך באבחנתו: "ר' זונדל מגיע, נוקש בחוזקה באחד השערים הצדדיים ונכנס לבית. צעדיו נשמעים למרחוק, הוא דורך על השטיחים עם נעליים ספוגות בוך, לגופו מעיל גשם מלוכלך. והוא נוזף בי בלא משוא פנים: מה יהיה הסוף? געלט געלט, כל היום אתה עסוק בכסף. מה עם הנצחיות, הוא שואל. מתי תכין לך משהו לעולם הבא?"

"אבל אתה", מסביר דייניש לראש הישיבה הצעיר. "מגיע אליי בכבוד, מדבר אליי בכבוד. אז אני שואל את עצמי: רגע רגע, אם ראש ישיבה מכבד אותי, כנראה שהכסף הוא ערך חשוב. אז אתן לך מאה רובל, שאשאר עשיר, שאמשיך להיות חשוב.

"ר' זונדל צועק לי: מה עם הנצחיות, ואני אומר: 'שייקח את כל כספי, ישעשה עם כל כספי משהו ערכי לטובת הנצחיות'. כל פעם כשהוא אצלי, אני באמת חושש לנצחיות שלי."

הרב דב כ"ץ זצ"ל, שחיבר את סדרת הספרים 'תנועת המוסר', העיד, כי ר' זונדל קבע לו לא לדבר עם נדיבים על תרומות כספיות. בכל פגישותיו עם הנדיבים היה משוחח בענייני

סבא מנובהרדוק, מרן רבי יוסף-זונדל הורוביץ זיע"א, הייתה פריבילגיה הנחשבת נדירה בבתי פילנתרופים: כאשר היה מגיע לפתחם של כמה מעשירי הישיבה, הם היו אחזקת הישיבה, הם היו משיבים לו: "כבודו ייקח את הצ'ק ויכתוב בהמחאה כל סכום שיחפוץ".

השמועה עברה מפה לאוזן. ראשי הישיבות האחרים אשר היו מכתתים אף הם את רגליהם לבתי הנדיבים, תהו לפשר היחס המיוחד והסכומים הנאים בהם זכה מייסד אסכולת נובהרדוק לטובת מפעליו. הן זהו חלומו של כל פושט-יד. אבל כולם תמהו ושתקו.

ברגע של חסד, אחד מראשי הישיבות העיז פניו ושאל את הנגיד ר' בייניש דייניש, לפשר היחס המיוחד. "עד שאני מקבל משהו, אני צריך להיכנס איתך לוויכוחים", אמר, "ור' זונדל, רק פותח את פיו ואתה אומר לו: תכתוב מה שאתה חושב.

"הרשה לי קודם לנחש דבר מה", השיב הנדיב הנודע לראש הישיבה. "מה עשית בטרם באת אליי? לבשת את ה'פראק' של שבת, ענדת את העניבה המרשימה ביותר, סירקת את זקנך ולא יצאת מביתך בטרם קיבלת את אישורה של הרבנית שלך. אמרת לעצמך ולבני ביתך: אני הולך לגביר דייניש, צריך לכבד את המעמד. אי-אפשר לבוא אליו בבגדים בלויים.

"ואז", המשיך דייניש, "כשהגעתי לביתי,

כולם צמחו בנובהרדוק מימין לשמאל: ר' אברהם יפהן, הרב מפוניבז' (נואם), ר' הלל ויטקינד ור' חיים שמואלביץ

טטים את ימי התנועה המוסרית הנופוארת

שנים אח"כ, בהיותם יחד במעונו קיץ בדובלין הזכירו: מה הוא אומר על איחור זמן ק"ש פלונית? וכן פעם שנית ו' שנה אח"כ הזכירו שוב: חוששני עם הק"ש אז?

"מזה יש להבין גודל חרדתו לדבר ה' עד שלא מש מזכרונו י"ג שנה ספק איחור קריאת שמע, ולא משו מתוך ליבו לירא עליהם, וכל זה קנה בהיותו בבדידות קנין בנפשו שמסר כל רוחו ונפשו לחיי התורה והמצוות ביראת ה' טהורה, ובמידה שאדם מודד מודדין לו, כי נשמר מן השמים להצילו מכל רעה".

"ר' יוזל לא הגדיר את ביטול תענוגי העולם ובהתרחקות כפרישות, אלא להיפך, דוקא בזה ראה את הנאת החיים. בפיו הייתה שגורה אמרה: 'יש לבטל את העולם ולברוח מן העולם כדי לקנות את העולם'.

"הוא היה אומר: האדם השקוע בתאוותו, אין אומלל גדול הימנו כי אין לו שום חופש בחיים, והוא כבול כל ימיו לרצונותיו ועבד לעצמו. ולפיכך באה התורה שדרכיה דרכי נועם ולימדה את האדם להתגבר על תאוותיו הגופניות, להשתחרר מכבלי הרצונות ולהיפך לבן חורין, שיהיה בכוחו ללכת אחר שכלו והבנתו וליהנות מן החיים הנאה שלמה".

"המוסר לא נתן לנו מנוח"

הסבא מנובהרדוק, שהיה פרוש מהבלי העולם הזה, לא השאיר אחריו אפילו תמונת-דיוקן. כמה אופייני.

והשגת המעלות".

רבי הלל ראה חובה לדורות לעמוד על דרכי הסבא מנובהרדוק. וכך כותב: "והוא הגבר אשר הקים עול, עולה של תורה ויראת שמים טהורה, על תילה הראויה לה, והאציל מרוחו הטהורה בליבות תלמידיו הנושאים עבודתו על שכמם להגדילה ולפתחה, בכמות ובאיכות, על-כן החובה לעמוד על דרכי האיש האלקי הזה, להבין מתוך מעשיו כוונתו הרצויה ולהתלמד בינה ודעת על העתיד להתחזקות מעשינו לטובת היראה והמוסר בכל תפוצות ישראל אשר זה היה מגמתו ושאיפתו כל ימיו, להגדיל תורה ולהאדירה כאשר יתבאר להלן".

"י"ג שנות השבון נפש"

בהמשך מתאר רבי הלל את דרכו של רבי יוזל ובמתק לשונו מבאר את ניצני הגדלות שהתחילו עוד בשחר נעוריו, את יראתו הגדולה ובטחונו האמיתי, ומידותיו הנעלות.

כך מתאר ר' הלל את אחד הסיפורים אודותיו: "מעשה שהיה נוסע פעם אחד עם תלמידו המובהק, הרה"ג ר' יואל בארונציק שליט"א (זצ"ל), עמוד היראה במדינת לטויה, לייסד ישיבה בביאליסטוק, ובאו כאור היום שם, וקראו קריאת שמע שעל המיטה כשהיה היום מאיר ונרדמו.

"וכשהקיץ, נפחד ר' יוזל שאיחר זמן קריאת שמע. הרגיעו תלמידו הנ"ל כשקראו קריאת-שמע שעל המיטה היה עדיין מאיר היום. ובז' היום מאיר ונרדמו.

תורה בצל המלחמה. ר' אברהם יפהן (חתנו של הסבא), ר' הלל ור' שמחה זיסל ברוידא

כללים נוקשים. תמונה קבוצתית של ישיבת נובהרדוק

הכרתי מאושר אחד

זוכר אני היטב את השיחה הראשונה שהייתה בינינו. הוא לא דיבר איתי בעניינים רוחניים כלל וכלל, לא ביקש לדעת מה שלום "היצר הרע שלי". ואם יש חשמלית במינסק, אולם תוך כדי הדברים הבטלים' האלה, הצליח לשלב איזה הערות מוסריות שהיו מכוונות להשפעה לאחר זמן, הערות מסוג זה שהשומע לא יוכל להשתחרר מהן אף לכשארצה.

"זכורני", ממשיך התלמיד מאותו מפגש עם רבו, "שעברה על ידינו קבוצה של אנשים צעירים. הם צחקו במלוא פה. הסבא תפס אותי בזרועי ואמר לי: 'הסובר אתה שהאנשים האלה מאושרים באמת? יש להם צרות צרורות, יקירי! אני יודע זאת אף-על-פי שאינני מכיר אותם. כל השמחה שלהם אינה אלא אחיזת עניים, הם רוצים לרמות את האחרים ואת עצמם. לכשתגדל תבין את דבריי'. הוא הוסיף בלחש ובקול עצוב כמעט: 'הכרתי רק איש אחד מאושר בחיי, היה זה ר' ישראל סלנטר...'

"ניתן היה למשש את החרדה"

בכתבי התלמידים גם מובאים דברי ימי תנועת נובהרדוק כמרכז תורה עולמי בצל מלחמת העולם הראשונה: "עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה בסוף שנת תרע"ד, כשכל גלילות פולניה וליטא הסמוכה לגבול גרמניה נהפכו לחזית ולשדה קרב ותושביהם ברחו ממקומות מגוריהם וזרמו לתוך ערי אוקראינה ורוסיה המרכזית, החליט ר' יוזל שהישיבה על תלמידיה תעזוב את עיר משכנה נובהרדוק ותועתק אל מקום אחר, הרחק מן הגבול ומשדה המלחמה.

"היו דעות שסברו כי רצוי להישאר במקום, אך הסבא החליט לעזוב גם מפאת סכנת ההשכלה. הוא יצא בקיץ תרע"ה, לתור אחר מקום לשיבה באוקראינה וציווה עלינו, התלמידים, שבמידה והגרמנים יתקרבו לנובהרדוק, יברחו לדרכים המובילות לאוקראינה ולא יירתעו כי יש בזה משום פיקוח נפש במובן הרוחני.

"הוא הורה לנו כי במידה ונצטרך לברוח, נלך לעיר הומל, לביתו של רבי יעקב כץ, ראש ישיבת 'הדרת קודש'. ואכן, ר' יעקב העמיד לרשות התלמידים את ביתו כאכסניה ראשונה, ובכל יום היו אוכלים על שולחנו כשלושים תלמידים ועשרות היו לנים במסדרון הגדול שבדירתו, עד שנעשה המקום צר מלהכיל ועברו לבית המדרש הסמוך ולבתי מדרש נוספים.

"ר' יוזל הגיע לעיר הומל, שבה התגוררו גאוני עולם ובהם הגאון רבי שלמה אלישיב גדול המקובלים בדורו, וקבע שם את מקום הישיבה. ביתניים כבשו צבאות הגרמנים את נובהרדוק ותלמידי הישיבה ברחו, כהוראת הסבא, בכל הדרכים האפשריות. מי ברכב ומי ברגל, תוך סבל, רעב וסכנות שונות, וזרמו לעיר הומל."

את האלול האחרון בחייו, תיאר רבי הלל ויטקיץ בהתרגשות שאי-אפשר להסתיר: "כשהסבא שהה בקייב, לשם נסע כדי לחזק את הפליטים, הוא שלח מכתבים להמוני התלמידים להורות להם הדרך. לסובבים אותו אמר לא אחת: 'כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה'.

"שיחותיו היו מפליאות ומרוממות הנפש, מעודדות התקווה להשיג השלמות אף בתוך זרם הניסיונות והקשיים. ניתן היה לחזות בחיל ורעדה שאחזוהו בכל אותם ימים, בימים הנוראים

בעיקר בלימוד הש"ס על מפרשיו הראשונים והאחרונים. ורבים גדלו בתורה."

הסתלקותו של הסבא לא עשתה קץ לתנועת נובהרדוק המפוארת. אדרבה, בכירי חניכיה ראו שליחות להמשיך את מורשתו של רבי יוזל, כאשר בסך-הכל הוקמו מאות ישיבות בנוסף נובהרדוק בכל רחבי העולם, כולל בארץ-ישראל, מרוקו, צרפת, אמריקה, וכמובן בכל רחבי אירופה.

ר' הלל ויטקיץ מתעד בכתביו את חלקו בשמירת גחלת נובהרדוק: הקמת הישיבה הנובהרדוקאית בוורשא יחד עם רבי אברהם זלמנס ורבי דוד בודניק. הייתה זו שעת לילה מאוחרת ובני המקום נמו את שנתם. ר' הלל הגיע עם קבוצה של שלושים בחורים לאזור היהודי, שבו אף התגורר המרא-דאתרא, הרב הוטנר.

הוא עלה לבית הרב הוטנר. לשמע נקישות בשעת לילה כה מאוחרת, יצא הרב חיש מהר את פתח ביתו ור' הלל מבקשו לצאת עמו החוצה, שם מסביר לו, באישון ליל, את יוזמתו להקים ישיבת נובהרדוק בוורשא.

בתום השיחה, נעמד ר' הלל בחצר והחל זועק בשאגה אדירה: "יידען, יידען". הזעקות הבהילו את יושבי המקום שיצאו באמצע שנתם בבגדי הלילה לחצר והחלו שואלים אם התרחשה שריפה במקום והאם עליהם לעזוב את בתיהם.

ר' הלל השיב ואמר: "הרבה יותר משריפה מתרחשת פה לנגד עינינו. יהדותנו מוטלת בספק. הצוררים רוצים להשמיר את נפשותינו. הגענו הנה תלמידי נובהרדוק לייסד ישיבה בוורשא ולהציל את התורה. זוהי הגחלת היחידה שנותרה בידכם לשלוח את ילדיכם ללמוד בישיבה."

הדברים והצורה בהם הם נאמרו מלב כואב ואמיתי לחלו פנימה, ורבים שלחו את בניהם להסתופף בצל הישיבה הגדולה בוורשא, וכך הוקמה ישיבת נובהרדוק במקום זה.

לאחר עלייתו ארצה, הקים רבי הלל את ישיבת בית יוסף – נובהרדוק בתל-אביב יחד עם רבי אברהם יפהן, חתנו של הסבא, שם הרביץ תורה במשך שנים רבות. כיום שוכנים בבני-ברק מוסדות 'בית הלל' לזכרו, ובהם כולל גדול וישיבה קטנה 'דברי מרדכי', הנושאת את שם חתנו וממשיך דרכו הגר"מ מן זצ"ל.

'סדר בוקר' עד הצהריים

"שגשוגה של התנועה היווה מגדלור של עבודה בדרך התורה והיראה בתקופות ובמאורעות שונות בחיי היהודים", מסכם רבי הלל בכתביו. "אף כשמלחמת העולם הראשונה הייתה בעיצומה וסדרי עולם נשתבשו, כשניתן היה למשש את המתח בחלל האויר ואיש לא ידע מה צפוי מחר להתרחש, גם בתקופה זו מילאה נובהרדוק תפקיד מרכזי בחייהם של אלפים ששאבו מלא חופנם בטחון ואמונה כשהם חדורי החלטה להתמיד בדרכם הנעלית.

"בישיבות שררה האווירה המיוחדת שניווטה את דרך נובהרדוק. אחת מאבוקות האור שנודעו בנובהרדוק הייתה העבודה בצוותא, עת החליטו בני הישיבה לעבוד יחד בשבוע פלוני על מידת הגאווה, ובדרכים מפליאות היו בני הישיבה כולה מזככים את נפשם באותה מידה, וכך מידי תקופה נבחרה המידה שעליה יש לעבוד ואת זאת עשו בעמל ויזע עד שהשיגו את מבוקשם.

בבואו לתאר את ההתמדה העצומה, ניכרות הדרישות הגבוהות מהבחורים. "כלל נקוט היה כי בעת הלימוד כל עניין אחר מלבד הלימוד לא תופס מקום בראשנו. משעת בוקר מוקדמת ועד 3 אחר-הצהריים, למדו את סדר הבוקר בהתמדה מופלאה. לאחר מוסר ומנחה, משעה חמש ועד השעה תשע - סדר ב'. אחריו, חצי שעה מוסר ותפילת מעריב, ואחר התפילה הוקדשה מחצית השעה אודות הנהגת האדם כמבואר ברבינו יונה כשמופקדים מפקחים לשמור על ההתמדה, ומתחייבת קבלה עצמית של כל בחור להקדיש מספר שעות ללימוד העיון."